

BREIFE B., HOLMSTRÖM N. & BLOMQVIST L. 1993. *Sjöfågelboken*. Sveriges Ornitologiska Förening, Stenåsa. 208 p. ISBN 91.88124.04.5. Prijs SEK 220. Bestellen bij Naturbokhandeln Stenåsa, S-38062 Mörbylånga, Zweden.

Uit de ondertitel *Fåltbestämning av sträckande sjöfåglar* blijkt al dat dit boek geheel anders van opzet is dan de twee publikaties die in ons land over zeetrekkingen zijn verschenen (*Limosa* 56: 83-230, *Sula* 8: 1-203). In dit boek staat het determineren van zeevogels centraal en wordt slechts terloops het voorkomen langs de Zweedse kusten aangestipt.

De helft van het boek wordt in beslag genomen door ruim 400 foto's van uitsluitend vliegende vogels. Daarbij zijn per soort veel verschillende kleden te zien. Uiteraard krijgt een lastige groep als de jagers veel aandacht (32 foto's), maar opvallend is dat er ook veel pagina's worden ingeruimd voor eenden en ganzen. Bij de kusttrek van deze groepen langs de Zweedse oost- en zuidkust gaat het dan ook om honderdduizenden vogels! De foto's over eenden en ganzen verrassen door de vele foto's van vliegformaties. Indien van een bepaald kleeft geen foto beschikbaar was, wordt met een (soms wat onbeholpen) tekening volstaan.

De tekst is geheel in het Zweeds. Per soort komen de volgende rubrieken aan bod: broedgebied (wereldwijd) en voorkomen in Zweden, grootte, silhouet, vliegwijze, kleden, geluiden, vliegformatie, waar passeert de vogel (achter de branding, aan de horizon, door golfvalen). Het boek sluit af met een beschrijving van de 17 bekendste Zweedse zeetrekposten (tot in de Botnische Golf).

De laatste jaren is er, zeker in Zweden, heel wat gepubliceerd op het gebied van de determinatie van groepen als duikers, meeuwen, jagers en sterns. In dit boek is daarvan veel terug te vinden. Wat dat betreft geeft het boek een aardig overzicht van wat er op dit moment bekend is. Met wat doorzettingsvermogen en een Zweeds woordenboek is er uit de tekst ook veel op te steken. Wellicht iets voor Ger Meesters Boekproducties om dit boek in Nederlandse vertaling uit te brengen in de Dutch Birding Vogelgidsserie? - *Jelle van Dijk*

KRUK M. 1993. *Meadow bird conservation on modern commercial dairy farms in the western peat district of The Netherlands: possibilities and limitations*. Proefschrift Rijksuniversiteit Leiden. Aanwezig in de NOU-bibliotheek; ook aan te vragen via Milieubiologie Leiden en de universiteitsbibliotheeken.

“Scheiding” of “verweving” van natuur en landbouw domineerden lange tijd de discussies over het meest gewenste beheer van de waardevolle Nederlandse weidevogelpopulaties. Inmiddels zijn voor- en tegenstanders van één van beide oplossingen tot de slotsom gekomen dat geen van beide alternatieven alleen voldoende garanties in zich heeft om het voortbestaan van de Nederlandse weidevogelpopulaties te garanderen. Daarmee is de angel uit de soms felle discussies verdwenen en ligt de weg open naar meer samenwerking.

Dat de twee ‘kampen’ nader tot elkaar zijn gekomen blijkt direct bij het lezen van het proefschrift dat Mauri-

ce Kruk samenstelde over zijn onderzoek bij de sectie Milieubiologie, vanouds de pleitbezorger van de ‘verwevings’-oplossing. Omslagtekening, kleur, indeling in acht hoofdstukken en het gebruik van geslaagde cartoons ter verlichting van de tekst maken dat je onwillekeurig denkt het tweede deel van het proefschrift van ‘scheider’ Albert Beintema in handen te hebben. Maar vervolgens houdt de gelijkenis wel op.

Kruk heeft getracht met zijn onderzoek enkele lacunes in de kennis over de effecten van landbewerkingen op nesten en kuikens op te vullen en zo te verkennen of er in een gangbare agrarische bedrijfsvoering ruimte zit om weidevogels te beschermen (verweving dus). Na de wat obligate inleiding, waarin eens te meer de deplorabele situatie van de weidevogels uiteen wordt gezet, en een verhandeling over opzet en methoden volgt een hoofdstuk over de effecten van rollen en slepen. Uiteraard was al bekend dat deze landbewerkingen desastreuze gevolgen hebben voor nestelende weidevogels. De vraag spitste zich daarom toe op hoeveel weidevogels daadwerkelijk nestelen ten tijde van het rollen en slepen. In een normaal, niet te nat voorjaar bleek alleen de Kievit reeds nesten te hebben. Vervroeging van de datum van rollen en slepen zou de negatieve gevolgen voor de nesten goeddeels voorkomen. Of dit mogelijk is blijft onbeantwoord; daarmee levert dit deel van het onderzoek niet iets nieuws op.

In hoofdstuk 4 worden de verwachte effecten van de nieuwe mestwetgeving (verplicht in het voorjaar mest opbrengen m.b.v. mestinjectie) op het broedsucces en de bodemfauna besproken (zie ook *Limosa* 64: 81-82). Ook Kruk concludeert dat deze wetgeving de weidevogels weinig hoop biedt. Hoewel hij de verliezen aan nesten tijdens het uitrijden nog vrij laag schat (85%) is het effect op het broedsucces groot omdat de rustperiode tussen mest uitrijden en maaien is verkort. De vier alternatieven die Kruk voorstelt om de problemen te lijf te gaan bieden geen van alle een bevredigende oplossing. Ook in dit licht bezien is de toekomst voor de weidevogels dus zeer onzeker.

De volgende twee hoofdstukken behandelen de relatie tussen maaien en de eilegdata van Kievit, Grutto en Turleuur, zowel in verschillende gebieden als in verschillende jaren. Het meest interessante resultaat was dat de eilegdata, de mestdata en de maaidata positief waren gecorreleerd met de voorjaars temperatuur. Het begin van het broedseizoen is dus minder vast dan lang is gedacht. Daardoor hoeft een vroege maaidatum niet automatisch desastreuze gevolgen te hebben voor het broedsucces van weidevogels. Op basis hiervan adviseert Kruk daarom om een vaste rustperiode in te bouwen tussen het uitrijden van mest en het maaien. In de praktijk zou dit kunnen neerkomen op een verschuiving van de huidige maaidata in gangbaar beheer met één à twee weken, wat relatief weinig geld zou hoeven kosten.

Hoofdstuk 6 behandelt de overleving van gruttokuikens tijdens het maaien van intensief gebruikte graslanden, een belangrijke lacune in het onderzoek aan weidevogels. Helaas kampte ook Kruk met de grote problemen die inherent lijken aan veldwerk aan weidevogelkuikens: verhuizende gruttofamilies, onzichtbare kuikens door lang gras, enz. De steekproeven zijn daardoor klein en de onbetrouwbaarheidsmarges dus groot. Verschillen tussen het maximum en minimum percentage overlevende gruttokuikens kunnen zodoende oplopen tot meer dan 70%: wat zegt een grafiek dan nog? Kort-

om, een dappere poging maar onvoldoende om tot hanteerbare uitspraken te komen.

Hoofdstuk 7 is ingeruimd voor een analyse van ringgegevens van gruttokeikens om trouw aan de geboorteplaats te analyseren en valt daarmee wat buiten het onderwerp van het proefschrift.

De perspectieven voor weidevogels in intensief agrarisch gebruikt grasland worden in het laatste hoofdstuk besproken. Het is vooral een politiek getinte verhandeling geworden waarin de onderzoeksresultaten uit de voorafgaande hoofdstukken vrijwel geen rol spelen. Mijns inziens is de vraag gerechtvaardigd of zo'n verhaal thuishoort in een dergelijk proefschrift.

Al met al vind ik het een vrij gedegen boek waarin Kruk er niettemin geenszins in slaagt de scepsis over de mogelijkheden van verweving van landbouw en weidevogels weg te nemen. De aanbevelingen hebben naar mijn smaak teveel het karakter van "fine-tuning" van de bedrijfsvoering op de vierkante centimeter. Gaat het even verkeerd dan is de schade voor de weidevogels (weer) niet te overzien. Het veiligstellen van (liefst grote) gebieden met voor weidevogels aangepast beheer lijkt nog altijd een minimum voorwaarde om de toekomst voor Grutto's en hun burens te waarborgen. Dat er daarbuiten alle redenen is te streven naar een weidevogelvriendelijker, en meer in het algemeen natuurvriendelijker bedrijfsvoering staat natuurlijk buiten kijf. Een combinatie van nestbescherming en aanpassingen in de bedrijfsvoering kan dan de beste resultaten opleveren. Voor dat laatste aspect biedt het proefschrift enkele nuttige handreikingen.

Blijft het wachten op een gedegen onderzoek naar de situatie van de zangvogels (Veldleeuwerik!) in de Nederlandse graslanden.

Tot slot zijn enkele punten van kritiek op de vormgeving op zijn plaats. De figuren zijn in het algemeen zo klein dat onderschriften en legenda's onleesbaar zijn. Niet zelden zijn de staafjes helaas ook van het 'loupe-niveau' en dat is in het huidige tijdperk van geavanceerde software toch echt een misser van jewelste. Daarnaast kenmerkt het Engels zich door een hoog gehalte aan 'Nederlandse' constructies wat de leesbaarheid bepaald niet bevordert. - *Theo Verstraël*

GJERSHAUG J. O., THINGSTAD P. G., ELDOY A. & BYRKJELAND S. (red.). 1994. *Norsk Fugleatlas*. Norsk Ornitologisk Forening, Klaebu. 552 p. ISBN 82.990868.2.5. Prijs NKr. 450.

Vanaf het midden van de jaren zeventig zijn er heel wat vogelatlassen verschenen, betrekking hebbend op zowel regionale als nationale projecten. Voor Noorwegen ontbrak tot voor kort nog steeds een atlas. Voor informatie over dit boeiende land was men aangewezen op het lijvige boekwerk van Svein Haftorn uit 1971: *Norges Fugler*. Met de nu gepubliceerde atlas is dit hiaat opgevuld.

Noorwegen is een groot en dun bevolkt land met uitgestrekte, moeilijk toegankelijke gebieden. Dat er met slechts 1400 medewerkers toch 85% van de ruim 4200 10x10 km atlasblokken werd onderzocht, mag een bijzondere prestatie worden genoemd. De witte vlekken op de kaart zijn vooral te vinden in gebieden met uitgestrekte gletsjers en in streken met toendra-achtige hoogvlaktes, de zogenaamde fjells. Deze gebieden treft men niet alleen aan boven de poolcirkel, maar ook veel zuidelijker zoals op de Hardangervidda tussen Oslo en Bergen. Veel gegevens zullen verzameld zijn op dagenlange voettochten omdat

wegen in veel Noorse natuurgebieden vrijwel ontbreken.

De stipgrootte op de kaarten geeft de zekerheid van broeden aan. Voor de meeste soorten gaat het daarbij om 10x10 km blokken, maar voor enkele kwetsbare soorten wordt een grid van 50x50 km gebruikt (bijv. Giervalk, Breedbekstrandloper, Oeraluil). In een tabel wordt een schatting van het totaal aantal broedparen per soort gegeven. Zoals te verwachten was, scoren Fitis (2-10 miljoen) en Graspieper (1-5 miljoen) hoog op deze lijst, maar Tapuit en Blauwborst (ieder 0.5-1 miljoen) behoren in Noorwegen ook tot de talrijkste broedvogels.

In Noorwegen grenzen de broedgebieden van zuidelijke en noordelijke broedvogels soms aan elkaar. Zo kan men in Zuid-Noorwegen binnen enkele kilometers broedende Grauwe Klauwier en Paarse Strandlopers tegen komen. Deze combinaties zijn mogelijk dankzij de grote klimaatverschillen tussen de dalen en de hoogvlaktes.

Deze verspreidingsatlas laat ook duidelijk zien hoe schaars bepaalde soorten eigenlijk zijn. Verspreidingskaarten in vogelgidsen (en in mindere mate in *The Birds of the Western Palearctic*) laten dikwijls volledig ingekleurde gebieden zien, ook als de soort slechts hier en daar broedt. De Noorse atlas maakt duidelijk dat soorten als Breedbekstrandloper, Strandleeuwerik en Bruinkopmees beslist niet algemeen verspreid zijn en een verbrokken broedgebied hebben. Dat geldt ook voor het voorkomen van zeevogels langs de Noorse rotskusten. Alk, Zeekoet en Papegaaiduiker zijn slechts zeer lokaal aan te treffen, in tegenstelling tot de Zwarte Zeekoet die vrijwel overal langs de kust te vinden is.

Deze atlas is natuurlijk alleen al door het kaartmateriaal zeer de moeite waard. Met wat goede wil is er ook nog heel wat (vooral getalsmatige) informatie uit de Noorse tekst te halen. Het boek heeft helaas één groot nadeel: het is ongeschikt om in de rugzak mee te nemen (afmetingen 22x30 cm; gewicht 2 kg). Desalniettemin van harte aanbevolen. - *Jelle van Dijk*

VERGEER J.-W. & VAN ZUYLEN G. 1994. *Broedvogels van Zeeland*. Uitgeverij KNNV / Stichting Uitgeverij SOVON. 426 p. ISBN 90.5011.067.3. Prijs f 59,50 (voor leden van KNNV en SOVON f 49,50).

Toen Jan van der Straaten in 1972 de Vogelwerkgroep West-Nederland oprichtte met het doel een avifauna van West-Nederland tot stand te brengen, werd aanvankelijk ook aan het inventariseren van de gehele provincie Zeeland gedacht. Al spoedig bleek dit geen haalbare kaart en mondde het project uit in het boek *Randstad en Broedvogels* (1981). Gelukkig hebben de Zeeuwen in de jaren tachtig de draad opgepakt waardoor er nu een goed boek over de broedvogels van Zeeland voor ons ligt.

Bij het opzetten van grootschalige inventarisaties is steeds meer de nadruk komen te liggen op een steekproefsgewijze aanpak door een vrij beperkt aantal mensen met een sterke ondersteuning door de provinciale overheid. In Zeeland werden op deze wijze in de jaren 1983-91 bijna 500 gebieden geïnventariseerd. Hierbij waren alle natuurwetenschappelijk belangrijke terreinen betrokken, terwijl het agrarische gebied steekproefsgewijs werd onderzocht. Steden en recreatieterreinen werden nauwelijks bezocht.

Evenals in *Broedvogels van Noord-Holland* (1990) wordt veel ruimte ingenomen door een bespreking van de broedvogelgemeenschappen. Met het programma TWINSpan zijn ook hier veel broedvogelgemeenschap-

pen onderscheiden. De naamgeving van de Zeeuwse vogelgemeenschappen is wat eenvoudiger gehouden dan de Noordhollandse. Toch valt het niet mee om de vogelgezelschappen van Zeeland te vergelijken met die van Noord-Holland. Het open, grootschalige akkerbouwlandschap van Noord-Holland wordt bevolkt door het "Gele Kwikstaartrijke Bouwlandvogelgezelschap". In Zeeland komt men voor dergelijke terreinen terecht bij de afdeling "Akkervogelgemeenschap van het Berg-eend-Kuifeendtype". Dat het werken met broedvogelgemeenschappen (zeker voor niet-ingewijden) nog weinig helder is, blijkt verder uit het voorkomen van de akker-vogelgemeenschap van het Kneu-Tapuittype langs de Brouwersdam en een benaming als "Kneu-Spotvogel-Kluuttype" waarbij slechts zeer weinigen zich een bepaald terrein kunnen voorstellen. Naar men zegt kunnen beleidsmakers met deze TWINSAP-exercities goed uit de voeten; voor vogelliefhebbers buiten dit circuit blijft het voorlopig een vrij moeizame aangelegenheid.

Het grootste deel van het boek wordt ingenomen door hoofdstuk 3: Soortbesprekingen. Er wordt na enige algemene informatie ingegaan op de verspreiding vóór 1983 en de verspreiding in de periode 1983-91. Ook wordt in deze teksten het belang van bepaalde broedvogelgemeenschappen voor de desbetreffende soort aangegeven. De tekst wordt ondersteund door verspreidingskaarten (prima), diagrammen (belettering soms wel erg klein), tekeningen (fraai, maar soms te sterk verkleind) en foto's (met enkele uitstekende opnamen van J. Vijverberg). Bij elke soort is aangegeven welk percentage van de Nederlandse broedvogelstand in Zeeland broedt. Zeer hoog scoren soorten als Zwartkopmeeuw (70%), Dwergsterne (48%) en Strandplevier (50%). Informatie over deze soorten is trouwens niet nieuw. Sinds 1979 worden de aantallen van deze en andere soorten nauwkeurig bijgehouden. De inspanning van Peter Meininger hierbij en bij de Zeeuwse avifauna in het algemeen blijkt duidelijk uit de lange lijst met literatuurverwijzingen op zijn naam.

Zeer lezenswaard is het afsluitende hoofdstuk. Hierin wordt de ontwikkeling van de Zeeuwse avifauna kort samengevat en worden maatregelen opgesomd die in de toekomst genomen moeten worden. Terecht wordt opgemerkt dat Zeeland vooral betekenis heeft als broedgebied voor vogels van buitendijkse terreinen als schorren en slikken, maar dat ook het akkerbouwgebied van belang is voor het voortbestaan van bepaalde soorten. - *Jelle van Dijk*

NETTLESHIP D. N., BURGER J. & GOCHFELD M. (editors) 1994. *Seabirds on Islands: Threats, Case Studies and Action Plans*. BirdLife Conservation Series no. 1. BirdLife International, Cambridge, U.K. 318 p. ISBN 0 946888.23.X. Prijs f 63,-. Verkrijgbaar in de winkel van Vogelbescherming Nederland, Zeist.

Dit boek beschrijft aan de hand van een serie artikelen de status en problematiek van op eilanden broedende zeevogels rond de wereld. Het betreft de 'Proceedings' van de in 1990 in Nieuw-Zeeland gehouden workshop van de Seabird Specialist Group van BirdLife International (toen nog ICBP). De artikelen zijn van de hand van gerenommeerde zeevogelkenners.

Het boek is opgedeeld in vijf secties; introductie, bedreigingen, problemen, acties, en conclusies. Het deel over bedreigingen omvat drie gedegen overzichtsartikelen over re-

spectievelijk vervuiling, visserij, en predatie en door mensen veroorzaakte effecten in het broedseizoen. Het deel over door zeevogels ondervonden problemen betreft elf case-studies variërend van over-exploitatie voor menselijke consumptie tot biootopvernietiging op broedplaatsen en een overzicht van de zeevogelavifauna van Madeira. Het actie-deel leert ons hoe beheersplannen kunnen worden opgesteld en verhaalt over de mate waarin succes kan worden verwacht bij toepassing van verschillende oplossingen.

Ieder artikel begint met een in een kader gevatte samenvatting. Samen met de over het algemeen duidelijke tabellen en kaarten maken zij de teksten ook voor minder ingewijden redelijk toegankelijk. Voor iedereen die op de hoogte wil blijven van de huidige stand van zaken in onderzoek, beheer en bescherming van een aantrekkelijke vogelgroep. - *Joke E. Winkelman*

EVANS M. I. 1994. *Important Bird Areas in the Middle East*. BirdLife Conservation Series no. 2. BirdLife International, Cambridge, U.K. 410 p. ISBN 0.946888.28.0. Prijs f 65,-. Verkrijgbaar in de winkel van Vogelbescherming Nederland, Zeist.

Het Midden-Oosten (van Israël tot en met Afghanistan en van Syrië tot en met Jemen) kent nog steeds een rijke schakering aan biotopen en ruim 800 vogelsoorten. Het gebied is echter sterk in ontwikkeling. De druk op de natuurlijke omgeving neemt daarbij gestaag toe, met alle denkbare schadelijke gevolgen voor vogels en natuur. Er was daardoor in deze regio een urgente behoefte aan een actueel overzicht van gebieden die voor vogels van groot belang zijn (Important Bird Areas; IBA's). In deze behoefte poogt BirdLife International met dit boek te voorzien.

Het boek start met inleidende hoofdstukken over het IBA-concept, internationale conventies en programma's voor gebiedsbescherming, de (povere) bekrachtiging of implementatie daarvan in de beschreven landen, de gebiedsselectie en daarbij gebruikte criteria, de presentatie van gegevens, en een met tabellen en figuren gestaafe samenvatting (ook over de mate van complexiteit van de gegevens) met conclusies en aanbevelingen. Enige opvallende statistieken: in totaal werden 391 gebieden aangemerkt als IBA; samen beslaan zij 5% van de betrokken oppervlakte; in Oman is dit maar liefst 25%; 65% is geheel onbeschermd; 50% betreft wetlands; 31 gebieden hebben acuut bescherming nodig.

Daarna volgen per land een beschrijving van zaken als klimaat, regio's, biotopen, kenmerkende avifauna, beschermingsmaatregelen, en een kaart met de ligging van de IBA's. Vervolgens worden per IBA een korte gebiedsbeschrijving, de kwalificerende vogelsoorten en hun status (in een duidelijk kader samengevat), andere belangrijke fauna (zoogdieren), bedreigingen en literatuurverwijzingen gegeven.

Het boek wordt afgesloten met index op Latijnse naam (vogels en zoogdieren), een index op gebied, en een overzicht van de op wereldschaal bedreigde vogelsoorten en de landen en IBA's van voorkomen in het Midden-Oosten.

De honderden vogelaars en ornithologen die alle basisgegevens bij elkaar brachten en de samenstellers van dit boek kunnen trots zijn. Het is een gedegen overzicht van de huidige kennis geworden, waarmee duidelijke prioriteiten in het beschermingswerk en hiaten in kennis kunnen worden aangegeven. Voor geïnteresseerden in de avifauna van het Midden-Oosten, vogelaars die deze regio willen verkennen, en bij de regio betrokken beleidsmakers daar en hier een 'must'. - *Joke E. Winkelman*